

ВПЛИВ МІНЕРАЛЬНИХ ДОБРИВ НА НАКОПИЧЕННЯ ВАЖКИХ МЕТАЛІВ В РОСЛИННИЦЬКІЙ ПРОДУКЦІЇ

Є.М. Данкевич

Україна, Інститут сільського господарства Полісся УААН

Наведено результати досліджень з вивчення впливу мінеральних добрив на накопичення важких металів в рослинницькій продукції ярого ріпака в умовах Полісся України.

За останні 10-15 років техногенний прес на агроєкосистеми став одним з головних факторів, який визначає продуктивність культурних рослин і якість урожаю. Забруднення довкілля важкими металами і їхніми сполуками призводить до утворення біохімічних антропогенних аномалій.

Значну небезпеку викликає наявність в мінеральних добривах і сировині, з якої їх одержали, шкідливих домішок. Встановлено, що при систематичному застосуванні мінеральних добрив спостерігається тенденція збільшення в ґрунті валового вмісту міді, олова, цинку, кадмію, стронцію. Відомо, що наявність важких металів негативно позначається на розвитку сільськогосподарських культур, особливо тоді, коли концентрація їх у ґрунті сягає значної кількості.

Проблема одержання екологічно чистої продукції рослинництва ще більше загострилась в умовах радіоактивного забруднення. Тому пошук і впровадження нових технологій і засобів, направлених на одержання продукції рослинництва з мінімальним вмістом шкідливих речовин, є надзвичайно актуальними в цій зоні.

Об'єкти і методика проведення досліджень.

Дослідження проводились у дослідному господарстві "Грозинське" Інституту сільського господарства Полісся УААН за наступною схемою:

1. Без добрив - контроль
2. N60 P60 K60
3. N90 P60 K60
4. N120 P60 K60
5. N120 P90 K90
6. N120 P90 K90+вапно I норма по Гк
7. N30 P90 K90+Сд250 кг\га.*

*Сд-супердобриво виробництва Житомирського ВАТ.

Варіанти удобрення вивчали на фоні оранки на загальноприйнятій глибину 18-20 см і дискування на 8-10 см.

Ґрунт - дерново-підзолистий супіщаний з вмістом в орному шарі: гумусу - 1-2,2%, рН_{сол.} - 6,0, гідролітична кислотність - 0,82 млекв. на 100 г. ґрунту, вміст рухомого фосфору за Кірсановим - 21,3, обмінного калію-10,2 мг на 100 г. ґрунту, міді - 0,45, цинку - 0,80, кадмію - 0,22 мг на 1 кг ґрунту, цезію 137-429, стронцію-90 - 17,6 Бк/кг ґрунту.

Сівбу ярого ріпака Аріон проводили в оптимальні для зони Полісся строки сівалкою СН-16 з нормою висіву 2,0 млн. схожих насінин на 1 га на глибину 2-3 см з шириною міжрядь 15 см.

Таблиця 1

Вплив способів обробітку і удобрення на вміст важких металів в ґрунті та продукції ярого ріпака, мг/кг.

Варіанти дослідів	Вміст в								
	зеленій масі				солоні				
	Cu	Pb	Cd	Zn	Cu	Pb	Cd	Zn	
Оранка на 18- 20 см									
1.Без добрив	3,3	8,7	0,32	25,0	2,4	1,0	0,16	3,8	
2.N ₆₀ P ₆₀ K ₆₀	4,4	15,2	0,29	28,0	3,8	2,1	0,20	7,4	
3.N ₉₀ P ₆₀ K ₆₀	6,6	8,3	0,45	35,0	5,2	2,3	0,19	7,5	
4.N ₁₂₀ P ₆₀ K ₆₀	3,6	37,2	0,44	36,0	5,4	2,4	0,20	7,5	
5.N ₁₂₀ P ₉₀ K ₉₀	5,2	4,7	0,49	32,0	4,3	2,4	0,31	10,0	
6.N ₁₂₀ P ₉₀ K ₉₀ + вапно	2,7	7,4	0,26	25,0	5,3	3,8	0,55	10,0	
7.N ₃₀ P ₉₀ K ₉₀ +Cq250 кг/га	2,2	9,1	0,41	24,0	4,7	2,3	0,23	7,9	
Дискування на 8- 10 см									
1.Без добрив	2,4	10,8	0,28	34,0	2,4	2,0	0,04	3,3	
2.N ₆₀ P ₆₀ K ₆₀	5,1	11,1	0,37	29,0	4,9	2,0	0,24	7,8	
3.N ₉₀ P ₆₀ K ₆₀	3,7	13,0	0,38	36,0	4,2	1,6	0,12	10,0	
4.N ₁₂₀ P ₆₀ K ₆₀	4,3	35,8	0,37	35,0	5,7	2,5	0,24	7,8	
5.N ₁₂₀ P ₉₀ K ₉₀	2,4	25,0	0,47	31,0	4,3	2,3	0,23	6,7	
6.N ₁₂₀ P ₉₀ K ₉₀ + вапно	6,5	5,1	0,40	33,0	3,6	1,6	0,32	7,8	
7.N ₃₀ P ₉₀ K ₉₀ +Cq250 кг/га	2,8	43,1	0,24	22,0	4,5	2,7	0,22	9,0	
Варіанти дослідів	Вміст в								
	насінні				олії				
	Cu	Pb	Cd	Zn	Cu	Pb	Cd	Zn	Fe
Оранка на 18- 20 см									
1.Без добрив	2,5	1,6	0,10	17,6	0,50	0,06	н/в	2,5	4,7
2.N ₆₀ P ₆₀ K ₆₀	3,7	2,0	0,10	19,7	0,50	0,07	---	2,5	4,6
3.N ₉₀ P ₆₀ K ₆₀	3,6	2,0	0,12	14,7	0,48	0,07	---	2,1	4,9
4.N ₁₂₀ P ₆₀ K ₆₀	2,8	1,6	0,13	19,8	0,48	0,09	---	2,5	4,8
5.N ₁₂₀ P ₉₀ K ₉₀	3,1	1,9	0,12	14,7	0,48	0,09	---	2,6	4,5
6.N ₁₂₀ P ₉₀ K ₉₀ + вапно	3,5	4,2	0,19	14,8	0,50	0,10	---	2,5	4,7
7.N ₃₀ P ₉₀ K ₉₀ +Cq 25 кг/га	3,4	3,3	0,12	17,5	0,50	0,10	---	2,0	4,7
Дискування на 8- 10 см									
1.Без добрив	1,7	1,9	0,09	17,5	0,50	0,10	---	2,0	4,7
2.N ₆₀ P ₆₀ K ₆₀	3,7	1,6	0,10	19,0	0,50	0,10	---	2,5	4,8
3.N ₉₀ P ₆₀ K ₆₀	3,3	1,6	0,13	19,8	0,50	0,10	---	2,5	4,8
4.N ₁₂₀ P ₆₀ K ₆₀	2,5	1,8	0,10	19,3	0,50	0,10	---	2,1	4,9
5.N ₁₂₀ P ₉₀ K ₉₀	2,9	2,8	0,13	19,9	0,49	0,09	---	2,0	4,7
6.N ₁₂₀ P ₉₀ K ₉₀ + вапно	3,8	3,8	0,08	19,3	0,48	0,10	---	2,0	4,7
7.N ₃₀ P ₉₀ K ₉₀ + Cq250 кг/г	3,2	3,4	0,10	19,0	0,50	0,10	---	2,0	4,7

*н/в - не виявлено.

Догляд за посівами включав внесення гербіциду Бутізан-400 в дозі 2 кг/га після сівби, обприскування посівів проти блохи препаратом Деціс з розрахунку 0,15 кг/га у фазі сходів і препаратом Фюрі в дозі 0,15 кг/га проти ріпакового квіткоїда.

Збирання врожаю проводили комбайном "Сампо".

Посівна площа ділянки - 100 кв. м., облікова - 50 кв. м. Повторність в досліді 4 разова.

Результати наших досліджень показали, що вміст важких металів у продукції ярого ріпака (зеленій масі, соломі, насінні, олії) майже не залежав від доз мінеральних добрив (табл. 1).

Спостерігається його незначне підвищення на удобреному фоні порівняно з неудобреним, в зеленій масі і соломі. Транслокація важких металів у продукцію ярого ріпака обумовлена поліелементним забрудненням ґрунту, на що вказують результати аналізів. Слід зазначити, що найвищий рівень забруднення важкими металами спостерігається під час використання ярого ріпака на зеленій корм. У подальшому вміст важких металів зменшується.

В продукції, яка може бути використана на продовольчі цілі (олія), вміст міді був у 5-7 разів менший, ніж в насінні; свинцю – у 15-40, цинку – у 7-9 разів. Кадмій, як найбільш шкідливий елемент, в олії не виявлений. Як правило, забруднення важкими металами продукції ярого ріпака не перевищувало ГДК.

Таблиця 2

Накопичення радіонуклідів ярим ріпаком залежно від обробітку ґрунту і удобрення

	Варіанти обробітку і удобрення													
	Оранка на 18- 20 см							Дискування на 8- 10 см						
	1	2	3	4	5	6	7	1	2	3	4	5	6	7
Питома активність ґрунту, Бк/кг цезію-137	483	470	461	428	402	413	380	396	370	487	479	407	451	413
Питома активність соломі, Бк/кг	220	170	110	145	183	178	116	191	203	151	248	100	194	200
Коефіцієнт накопичення, Кн в соломі	0,46	0,36	0,24	0,3	0,46	0,43	0,31	0,48	0,52	0,31	0,52	0,24	0,43	0,49
Питома активність насіння, Бк/кг	47	62	51	60	70	46	45	49	47	82	73	89	52	60
Коефіцієнт накопичення Кн в насінні	0,09	0,13	0,11	0,1	0,17	0,11	0,12	0,12	0,13	0,17	0,15	0,22	0,10	0,14
Питома активність ґрунту, Бк/кг стронцію-90	21,5	16,8	19,0	15,	19,0	16,3	15,0	16,0	13,3	21,0	22,0	18,3	12,2	18,5
Питома активність соломі, Бк/кг	4,3	5,3	3,0	3,0	3,3	3,0	3,0	3,0	5,7	3,4	5,1	3,0	4,2	3,7
Коефіцієнт накопичення Кн в соломі	0,20	0,32	0,16	,20	0,17	0,18	0,20	0,19	0,43	0,16	0,23	0,17	0,34	0,20
в насінні	0,10	0,18	0,16	0,2	0,16	0,18	0,18	0,19	0,20	0,14	0,14	0,17	0,02	0,02

Значно більшу небезпеку для здоров'я людей викликає забруднення радіонуклідами цезію-137 і стронцію-90. Поглинання радіоцезію рослинами в першу чергу залежить від форми, в якій він перебуває в ґрунті. Встановлено, що цезій-137 зустрічається в ґрунтах у

водорозчинній, обмінній і необмінній формах. В дерново-підзолистих ґрунтах Полісся кількість обмінного цезію знаходиться в межах 5 – 13 %.

Результати наших досліджень показують, що зміна активності радіоцезію в продукції ярого ріпака значно залежала не тільки від способів обробітку ґрунту, але й від застосування мінеральних добрив (табл.2.).

Як видно з даних таблиці 2, при порівняно незначних коливаннях в показниках активності ґрунту за питомою активністю соломи і насіння варіанти значно відрізнялись. Так, на удобрених варіантах питома активність соломи ярого ріпака на фоні оранки була в 1,2 – 2 рази меншою, ніж на неудобреному. На всіх варіантах удобрення, крім 5, коефіцієнт накопичення радіоцезію в соломі був нижчим, порівняно з не удобреним.

Істотної різниці між варіантами обробітку ґрунту і доз мінеральних добрив за активністю цезію-137 в насінні та коефіцієнтами накопичення не встановлено .

Питома активність стронцію-90 в соломі і в насінні ярого ріпака майже не залежала від способів обробітку ґрунту і доз мінеральних добрив.

В цілому вміст радіонуклідів цезію-137 і стронцію-90 був значно нижчий від ГДК.

Таким чином, в умовах техногенного забруднення агросфери вміст важких металів може бути одним із головних ідентифікаційних показників якості продукції. Підвищення вмісту в сільськогосподарській продукції важких металів - результат дії на агроєкосистеми комплексу факторів, якими не завжди можна управляти. Один із способів отримання екологічно чистої продукції - оптимізація живлення рослин.